

Politik & Lag och rätt

En läromedelsanalys av ämnesspecifika begrepp inom
ämnet samhällskunskap i mellanåren

Av: Rand Aoussi

Handledare: Staffan Nilsson
Södertörns högskola | Institutionen för lärarutbildningen
Kandidat/ Magisteruppsats, 15 hp
Självständigt arbete 1 | 7:de terminen 2022
Grundlärarutbildning med interkulturell profil med inriktning
mot årskurs 4–6, 240 hp

Abstract

English title: Politics & law and rights – A textbook analysis of subject-specific concepts in the subject of social studies in the middle years.

Author: Rand Aoussi

Supervisor: Staffan Nilsson

Research has shown the importance of subject-specific concepts for understanding the subject and how textbooks have a decisive role in this. This study aims to investigate and compare the occurrence and use of subject-specific concepts in three textbooks that deal with the subject of social studies for grades 4-6 within chapters Politics & Law and Rights. The goal is to identify how much of the teaching material uses subject-specific concepts and how they are conveyed, but also whether they make them understandable to the reader. To help investigate this, three questions have been designed:

1. Which subject-specific concepts appear in each textbook?
2. With what frequency do subject-specific concepts occur?
3. How are the subject-specific concepts meaning explained in the textbooks for the students?

Järborg's vocabulary categories were used as an analysis model in this study. To answer these questions, a quantitative content analysis and a qualitative text analysis were made. They were applied to three different middle school textbooks. The results showed that all three textbooks had subject-specific concepts approaches in the topic of politics & law and rights. It also revealed that all of the three textbooks had a few concepts in common, some were common just in two textbooks and other appeared in only one of them. Textbook 1 contained a total of 33 subject-specific concepts, textbook 2 contained a total of 32 subject-specific concepts and textbook 3 contained 35 subject-specific concepts within the two selected chapters. The study also showed that all three textbooks use different methods that in this study were divided into four categories. More specifically, the result showed that the textbooks applied explicit definitions more.

Keywords: Subject-specific concepts, textbooks, social studies, middle school.

Nyckelord: Ämnesspecifika begrepp, läroböcker, samhällskunskap, mellanstadiet.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
2. Syfte & frågeställningar	3
3. Bakgrund	4
3.1 Läroböcker	4
3.2 Ämnesspråk & begreppens betydelse	5
3.3 Samhällskunskap	6
4. Teori	7
5. Tidigare forskning	10
5.1 Vikten av de ämnesspecifika begreppen för förståelsen av ämnet.....	10
5.2 Läroböckers abstraktionsnivå.....	11
5.3 Lärobokens medverkande roll för elevers lärande	12
6. Material & Metod.....	13
6.1 Materialbeskrivning, avgränsningar.....	13
6.1.1 Urval.....	13
6.2 Analysbeskrivning.....	14
6.3 Delanalys 1 – Kvantitativ innehållsanalys	15
6.3.1 Analysmodell	16
6.3.2 Genomförande av delanalys 1	17
6.4 Delanalys 2 – Kvalitativ innehållsanalys	18
6.4.1 Genomförande av delanalys 2	19
7. Resultat & Analys	20
7.1 Delanalys 1	20
7.2 Delanalys 2.....	25
7.2.1 Hur definieras begreppen?	25
7.2.2. Förklaringstyper hos de gemensamma begreppen	25
8. Diskussion	29
8.1 Resultatdiskussion.....	29
8.2 Metoddiskussion.....	31
9. Slutsatser	32
9.1 Vidare forskning.....	33
10. Käll- och litteraturförteckning.....	34

1. Inledning

Under min senaste verksamhetsförlagda utbildning blev jag uppmärksam på de ämnesspecifika begrepp som läroböckerna i SO presenterade. Många av dessa begrepp var ett hinder för flera elever vid läsning samt arbetet i läroböckerna. Jag märkte även att flera elever tror att man endast bör memorera in begrepp för att förstå deras betydelse och användning. Ordet begrepp bör i sådana fall tydliggöras genom att förstå vad man egentligen menar med begrepp. Begrepp är ett ord som har en innebörd som ska betyda något. Många elever kan till exempel missförstå innebörden av positionen som den svenska regeringens högsta ledare, det vill säga ordet ”statsminister”. Själva innebörden av begreppet kan skifta rejält. Vissa elever kan till exempel anse att statsminister är den personen som stiftar lagarna i Sverige. I sådana fall har de elever lärt sig ordet statsminister, men inte riktigt förstått innebörden av begreppet. Konceptet att ”få ett begrepp om” någonting kopplas med att ha en förståelse för begreppen. Den begreppsförståelsen är avgörande då den kan sägas utgöra världen vi lever i, den förståelse vi har av världen omkring oss (Tväråna 2016).

En språkinriktad undervisning, där elever får möjligheten att lära sig att använda ett ämnesspecifikt språk både muntligt och skriftligt, är något viktigt (Hajer & Meestringa 2014, s. 13). I all undervisning är språket centralt och avgörande för kunskapsutvecklingen. Med en språkinriktad undervisning tar eleverna del av skolans språkbruk samt ämnenas tankesätt och språk. Målet med detta är att ge eleverna möjligheten att kunna utveckla sitt språkbruk från ett mer vardagligt språk till ett mer skolrelaterat språk. Inom samhällskunskap finns det ämnen som behandlar viktiga men även lite svåra begrepp. Till exempel handlar samhällskunskap till stor del om politik där eleverna får lära sig mycket om att frilägga, granska och värdera olika idéer om vårt samhälle. I detta fall behöver läraren tolka elevernas olika uppfattningar om de begrepp man arbetar med (Tväråna 2016). Till exempel beskriver Tväråna (2016) vidare att begreppet ”demokrati” kan uppfattas detsamma som ”majoritetsval”, eller ”att alla berörda individer har fått göra sin röst hörd i en fråga”, eller ”att minoriteter skyddas från majoritetsförtryck av vissa slag” osv. I slutändan är det nödvändigt att som lärare först ta reda på vilken innebörd av begreppet demokrati man vill förmedla till eleverna, men också vilken innebörd som eleverna använder sig av när de beskriver begreppet.

Lärarna har som sagt en viktig roll vid arbetet med ämnesspecifika begrepp men läroböckerna har en avgörande roll då lärarna oftast utgår från innehållet i texterna för att planera sin

undervisning. Läroböcker kan karaktäriseras som en diskurs där språkbruket och de begrepp som lyfts fram har en annan kultur som finns inom exempelvis samhällskunskapsämnet. I en bok, *Language and literacy in science education*, av forskarna Jerry Wellington och Jonathan Osborne (2001) beskriver de att språket ställer höga krav på elevernas språkliga förmåga. På så sätt blir det viktigt att läroböcker stödjer elevernas möten med språkbruket för att överbrygga klyftan mellan ämnesinnehåll och vardagsspråk. Denna studie kommer därmed att ge en bild av de ämnesspecifika begrepp som presenteras i tre utvalda läroböcker för att sedan ge underlag för hur dessa begrepp presenteras i läroböckerna.

2. Syfte & frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka och jämföra förekomsten och presentationen av ämnesspecifika begrepp i tre läroböcker som behandlar ämnet samhällskunskap för årskurs 4–6 inom kapitlen politik & lag och rätt. Målet är att ta reda på i vilken utsträckning läroböckerna använder ämnesspecifika begrepp, hur dessa förmedlas samt om läroböckerna gör dem begripliga för läsaren. För att undersöka detta har tre frågeställningar utformats:

1. Vilka ämnesspecifika begrepp förekommer i respektive lärobok?
2. Med vilken frekvens förekommer ämnesspecifika begrepp?
3. På vilket sätt definierar läroböckerna betydelsen/innebörden av ämnesspecifika begrepp för eleverna?

3. Bakgrund

I detta kapitel presenteras studiens centrala begrepp. En presentation av dessa syftar till att redogöra och förklara de centrala begreppen som används i studien.

3.1 Läroböcker

Begreppet lärobok är enligt (Selander 2003) ett sekundärt begrepp till begreppet läromedel som innebär ett hjälpmedel för lärande som kan användas vid undervisning. Begreppet har en bred definition men enligt Staffan Selanders definition är läroböckernas syfte att underlätta kunskapsutvecklingen i skolan. Läroböcker har en avgörande roll i undervisningen och en stor påverkan för lärandet. I en läromedelsstudie av Niklas Ammert (2011) har det visat sig att läroböcker har en central roll då han menar att de följer och förmedlar läroplanens innehåll och är på så sätt avsedda att användas i undervisningen av både lärare och elever. Egentligen är det svårt att säga att det finns en enda definition av begreppet lärobok. Wikman (2004) har även försökt att definiera begreppet och har bland annat kommit fram till att det som är mest specifikt med läroböcker är att de är en ”speciell tillrättalagd text som är tänkt att användas i undervisning” och den information man får av texten bidrar till vår syn på vad som är giltig kunskap (Wikman 2004, s. 19).

Tom Wikman förklarar att kunskap och lärande egentligen kan kopplas med varandra då de är beroende av varandra. Han förklarar vidare att kunskap egentligen konstrueras av människan, vilket innebär att man får ta del av olika tolkningar. En viktig uppgift för läroböckerna blir att uppmärksamma dessa tolkningar för att göra det möjligt för läsaren att utveckla dem. Vidare beskriver Wikman att användningen av både analoga och digitala läroböcker påverkar elevernas lärande och motivation. Man kan även skilja på två olika läromedelstexter genom att dela upp dem i primära pedagogiska texter och sekundära pedagogiska texter. Primära texter innebär texter som är ursprungligt skapade för att kunna användas i till exempel undervisningen. Sekundära texter är däremot texter som kan användas i undervisningen även om de inte riktar sig till exempelvis skolundervisningen. I detta fall räknas begreppet lärobok till primära texter och ses som en primär pedagogisk text, medan en sekundär pedagogisk text kan vara till exempel en skönlitterär text som används i undervisningen (Wikman 2004).

3.2 Ämnesspråk & begreppens betydelse

Det finns tre olika typer av språkbruk som är viktiga att känna till vilka kallas för *vardagsspråk*, *skolspråk* och *ämnesspråk*. Vardagsspråk kan enkelt definieras som ett muntligt språk där man till exempel talar utifrån vardagliga erfarenheter. I vardagsspråket fyller språket tillsammans med andra samtalspartner en viss uppgift i det aktuella språkliga sammanhanget. Skolspråket är däremot för det mesta det mer formella skriftspråket som används i skolan. Dessa två typer av språk kallas för register där skillnader mellan de två typerna av språk kan kopplas till hur samband formuleras. Exempelvis vardagliga sambandsord som ”då” och ”sen” kan formuleras som ”därigenom” och ”som resultat av” i skolspråket. Både abstrakta begrepp och sambandsord finns i alla ämnen och skolspråket blir på så sätt viktigt. Ämnesbegrepp är däremot sådana ord eller språkliga aspekter som riktar sig mot ett särskilt ämne. Det man talar om här är alltså fackspråk eller ämnesspråk (Skolverket 2015). Just dessa kommer ligga i fokus för detta arbete i syfte för att undersöka förekomsten av ämnesspecifika begrepp.

I en bok *”Att göra tänkande synligt”* skriven av Sven Arevik och Ove Hartzell (2015) talar författarna om att begrepp kan vara mer än ett ord. De menar att det är en tankehandling där ordet blir det som symboliserar denna tankehandling. I detta fall uppfattas begreppen som ord när de uttrycks symboliskt. Ord och tankar räknas på så sätt som ett, det vill säga enade hos människan och det är genom orden som människan tänker. Arevik och Hartzell anser att människan kommer på så sätt utveckla ett begreppsligt djup i sin kunskaps hantering. Vidare beskriver de att begrepp är nödvändiga och ju fler begrepp man kan inom ett specifikt ämne, desto lättare har man att förstå och utveckla sina kunskaper inom det ämnet (ibid).

Eftersom alla ämnen innehåller ämnesspecifika begrepp är det viktigt att eleverna behärskar dessa. Detta för att eleverna ska kunna förstå det de arbetar med men även för att de ska kunna använda ämnesspecifika begrepp i olika sammanhang. Att endast kunna definiera begreppen är därför inte tillräckligt, eleverna ska förstå innebörden och hur de ska användas inom ett visst arbetsområde. För eleverna blir begreppen en form av hjälpmedel eller ett redskap för både tänkandet och lärandet (Svanlid 2014a). Vidare belyser Svanlid tre olika aspekter av begreppskunskaper. Den första aspekten handlar om att eleverna ska känna till ämnesspecifika begrepp och dess innebörd. Den andra aspekten handlar om att det är centralt att eleverna ska kunna använda dessa begrepp i olika sammanhang. Den tredje och sista

aspekten handlar om att eleverna bör kunna relatera begreppen till varandra, det vill säga se ett samband. Något som Svanelid lyfter fram och som är viktigt att komma ihåg är att begreppsutvecklingen tar tid då förmågan att förstå begrepp inte är medfödd, utan kräver tid och mycket övning (Svanelid 2014a).

3.3 Samhällskunskap

Samhällskunskap är ett ämne som under 1960-talet fick viktiga förändringar. Förändringarna låg främst på att samhällets kollektiva behov skulle ändras till att sätta individen i centrum, skriver Larsson (2011). Orsaken till denna förändring var att man ville uppmärksamma för hur vi lever och verkar i ett komplext och mångkulturellt samhälle. För att förstå detta var det viktigt att få kunskaper om hur man orienterar sig (Skolverket 2013). Det är alltså genom ämnet samhällskunskap som vi utvecklar de färdigheter som krävs för att vara en aktiv medborgare i samhället. Ju mer vi förstår ett samhälle, desto större är chansen att vi vill förmedla dess demokratiska värderingar (ibid).

Vidare förklarar Skolverket (2013) att ämnet samhällskunskap har tre olika ämnesdidaktiska profiler. Den första profilen är ämnet samhällskunskap som ett orienteringsämne, vilket syftar till att elever ska få möjligheten att lära sig om hur samhället är organiserat genom att arbeta med och förstå ämnesspecifika begrepp samt olika institutioner. Inom den andra profilen har man analysämnet vilket innebär att eleverna ska få möjligheten att, till exempel, se orsaker och konsekvenser av ett visst fenomen, men också att se dess för- och nackdelar.

Diskussionsämnet ingår även i samhällskunskap och räknas som den tredje profilen. Här handlar det om att eleverna ska få chansen att resonera och argumentera kring en eller flera olika samhällsfrågor. I detta fall förväntas eleverna att själva kunna uttrycka sig och ta ställning samt motivera sina ståndpunkter (Skolverket 2013).

4. Teori

I en artikel skriven av Clas Olander (2007) skrivs det om ordförråd och fackord som även kallas för ämnesspecifika begrepp. Han hänvisar även till forskning som behandlar ämnet ordförråd och lärobokstexter. Av denna artikel kunde jag därmed hitta Järborgs vokabulärkategorier som användes sedan som en teoretisk analysmodell. Under avsnittet metod kommer jag dock att gå igenom denna analysmodell djupare och tydligare samt förklara med hjälp av tabeller.

I detta avsnitt presenteras studiens teoretiska utgångspunkt som tar sin grund i Järborgs vokabulärkategorier. I och med att undersökningen handlar om ämnesspecifika begrepp, är det lämpligt att ta hjälp av Järborgs vokabulärkategorier för att identifiera de ämnesspecifika begrepp som ska undersökas, men också för att enklare kunna särskilja mellan ämnesneutrala- och ämnesspecifika begrepp. I hans undersökning av vokabulärer har han uppdelat ett textmaterials ordförråd i delvokabulärer. I första hand anser Järborg att det är viktigt att särskilja mellan *ämnesneutrala ord* och *ämnesrelaterade ord* och i andra hand skapa relevanta distinktioner inom dessa överordnade kategorier (Järborg 2007).

Begreppen delas även in i två huvudkategorier och fyra underkategorier. De *ämnesneutrala orden* kan delas in i två underkategorier, ”allmänspråkliga, frekventa ord” och ”allmänna ofta abstrakta skriftspråkliga ord”. De resterande två underkategorierna ”allmänspråkliga ämnestypiska ord” och ”fackord och facktermer, ofta unika för ett visst ämne” tillhör huvudkategorin *ämnesrelaterade ord*.

Med hjälp av dessa kategorier kommer det bli enklare att identifiera de ämnesspecifika begreppen genom att analysera och jämföra dem med andra begrepp som anses vara mer ämnesneutrala. För att besvara studiens första och andra frågeställning kommer dock endast fackord och facktermer att ligga i fokus då syftet är att identifiera begrepp som är ämnesspecifika, det vill säga ämnestypiska för ämnet samhällskunskap inom kapitlen politik & lag och rätt. Fackord och facktermer är enligt Järborg ord som kan förknippas med ett specifikt ämnesområde och är knappast relevant utanför det (Järborg 2007). Fackbegreppen har således en exakt definition vilket man kan kalla för ämnestypiska eller ämnesspecifika begrepp.

Järborgs vokabulärkategorisering valdes eftersom den behandlar det valda ämnet för denna studie och kan lämpligen identifiera de ämnesspecifika begreppen inom det valda ämnesområdet. Dessa kategorier förtydligar begreppen och det blir tydligare vilka som kan räknas som ämnesspecifika begrepp vid genomförandet av analysen. I tabellen nedan redovisas Järborgs vokabulärkategorier:

Ämnesneutrala ord		Ämnesrelaterade ord	
A) Allmänspråkliga, frekventa ord. Vanliga i både tal och skrift	B) Allmänna ofta abstrakta, ofta skriftspråkliga, ”akademiska” ord	C) Mer allmänspråkliga men ämnesrelaterade	D) Fackord och facktermer, ofta ämnestypiska
<i>ha, vara, komma, människa, exempel, på, många, stor</i>	<i>utbredning, resurser, bilda, framträdande, avta, påverka, motsvara, föremål</i>	<i>arbetare, klimat, sträckan, blandning, strålning, muskel, företag, kyrka(n)</i>	<i>produktionsfaktorer, reformationen, barrskogsbältet, tidig-modern</i>

Tabell 1: Järborgs vokabulärkategorier (Stolare 2015).

För att besvara studiens tredje frågeställning *På vilket sätt definierar läromedlen betydelsen/innebörden av ämnesspecifika begrepp för eleverna?* kommer fyra olika kategorier att användas. Dessa kategorier delas in i fyra olika förklaringstyper, *explicit definition*, *implicit definition*, *explicita exempel* och *implicita exempel*. Nedan förklaras de fyra kategorierna närmare med exempel från texter i läroböckerna.

Explicit definition

Direkt definition innebär att läroböckerna ger en tydlig definition av begreppen. Till exempel ”Demokrati är ett grekiskt ord som betyder folkstyre” (Berlin et al. 2021, s. 9).

Implicit definition

Med implicit definition menas till exempel att begreppens innebörd tydliggörs utifrån begreppens kontext. En implicit definition kan framträda på ett tydligt eller otydligt sätt. Ett exempel är: ”Enligt lagen om yttrandefrihet har vi rätt att föra fram vilka åsikter vi vill” (Abrahamsson et al. 2020, s. 9). En tolkning som kan göras utifrån citatet är att det finns en

nedskriven grundlag som kallas för yttrandefrihet som innebär att alla människor har en frihet att yttra och föra fram åsikter. Citatet ger även ett direkt exempel på en grundlag.

Explicita exempel

Direkt exempel innebär att läroböckerna på ett tydligt sätt förklarar begrepp genom att ge tydliga exempel. Här följer ett citat som ger läsaren ett exempel på vad politiker gör, det vill säga vad de har för uppgifter. ”Politikernas jobb går ut på att fatta viktiga beslut i olika samhällsfrågor. De vill förändra och förbättra samhället” (Svanelid 2014b, 68).

Implicita exempel

Med implicita exempel menas exempel som inte är så tydligt relaterade till begreppen, men som går att förstå om man ser till begreppets kontext. Nu följer ett indirekt exempel på vad demokrati är.

I lärobok 2 förklaras det att en demokrati är ett land där alla människor bestämmer tillsammans, får säga vad man tycker och att man kan protestera om något är fel i samhället. Läroboken ger sedan några exempel som relaterar till eleverna. Här ges två exempel som man skulle kunna bestämma om i skolan, ”I elevrådet kan eleverna samarbeta, komma med förslag och ställa krav på skolans ledning. Till exempel om skolmaten är dålig eller om det inte finns tillräckligt med tid att äta” (Berlin et al. 2021, s. 11).

I delanalys 2 där en kvalitativ innehållsanalys används, kommer inget att mätas eller räknas och därför blir det enklare att utifrån de fyra olika kategorier kunna tolka texterna i de valda kapitlen. Dessa fyra kategorier kommer som tidigare nämnts göra det enklare att förstå lite närmare hur läroböckerna har presenterat begreppen och vilken betydelse/innebörd de har. Placering av begreppen och formulering i kategorierna är således en egen tolkning av texterna.

5. Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras tidigare forskning om ämnesspecifika begrepp och dess medverkan i läroböcker. Det finns dock en lucka i forskningen då det inte har genomförts många studier om just ämnesspecifika begrepp inom ämnet samhällskunskap. Däremot har några undersökningar kunnat identifierats som relevanta i förhållande till arbetet med ämnesspecifika begrepp i läroböcker.

5.1 Vikten av de ämnesspecifika begreppen för förståelsen av ämnet

I licentiatuppsatsen, *Att ta sig an världen – Lärare diskuterar innehåll och mål i samhällskunskapsämnet*, av Johan Sandahl (2011) beskrivs gymnasielärares arbete i samhällskunskapsämnet. Studien bygger på en analys av observationer och intervjuer där totalt sex lärare deltog. Det insamlade materialet har baserats på en begreppsapparat som identifierar *första ordningens kunskaper* och *andra ordningens kunskaper*. Detta användes i lärarnas undervisning kring globalisering.

Den första ordningens kunskaper består av sakbegrepp (enklare begrepp med en tydlig innebörd) och sammansatta begrepp (begreppssammanhang som är komplexa och/eller omdiskuterade). Den andra ordningens kunskaper består däremot av begrepp som ses som disciplinära redskap med syfte att använda dem för att organisera, analysera och kritiskt granska samhällsfrågor. Sandahl nämner vidare att sådana begrepp är nödvändiga för att skapa en samhällelig litteracitet genom att ha ett "samhälleligt tänkande" (Sandahl 2011).

Studiens resultat visar att lärarna tycker att första ordningens kunskap är nödvändig i undervisningen då eleverna behöver ha kännedom om denna kunskap för att kunna tillämpa andra ordningens kunskaper. Första ordningens kunskap är i sådana fall viktiga för eleverna då det handlar om termer, fenomen och begrepp som lärarna undervisar om i ämnet samhällskunskap. Dessutom kan eleverna med första ordningens kunskap utvecklas vidare i att analysera, problematisera, kritiskt granska samhällsfrågor och dra slutsatser. Genom att lära sig ett visst begrepp inom ett arbetsområde blir möjligheterna att undersöka och utveckla arbetet större och tydligare. Begrepp är alltså viktiga för att se sammanhang. De två kunskapstyperna är inte helt skilda från utan beroende av varandra i undervisningen. En förutsättning för att eleverna ska kunna utföra första ordningens kunskaper är att få

möjligheten att problematisera samt analysera det aktuella ämnesinnehållet med hjälp av andra ordningens kunskaper (Sandahl 2011). Genom första och andra ordningens kunskaper ses kunskaperna inte som abstrakta utan de framträder i lärarnas tal. Lärarna vill med detta bidra till att kvalificera elevernas egna ställningstaganden (Sandahl 2011).

Sakbegreppen som nämns i studien kan kopplas till de ämnesspecifika begrepp som inkluderas i de olika arbetsområdena inom samhällskunskap. Det kan således visa ett klart samband mellan elevers begreppsförståelse och den utvecklingen av ämnesspecifika förmågor.

5.2 Läroböckers abstraktionsnivå

I en avhandling *Abstraction and authority in textbooks – The textual paths towards specialized language* av Agnes Edling (2006) har läroböckers abstraktionsnivå undersökts för att få en fördjupad insikt för språkets växling från vardagsspråk till ett mer specialiserat språk. Undersökningen baserades på en läroboksanalys av texterna som användes i både årskurs fem och åtta i grundskolan, men också från år två på gymnasiet. I studien fokuseras texter från olika ämnen, svenskämnet, samhällsorienterade ämnen och naturorienterade ämnen (Edling 2006).

Undersökningens resultat visade att texterna från de olika ämnen har olika abstraktionsmönster. Just för samhällsorienterade ämnen visade det sig att texterna låg på en mellannivå, det vill säga läroböckers abstraktionsnivå. Edling menar att texterna för samhällsorienterade ämnen innehöll både vardagligt och specialiserat språk. Hon beskriver vidare att svenskämnet hade högsta andelen specifika referenter, nämligen lägst andel abstrakt språk. Naturorienterade ämnen låg på lägst nivå gällande specifika referenter, detta betyder att texterna innehöll högst andel abstrakt språk. Vidare lyfter Edling fram att texternas abstraktionsnivå skilde sig inte bara mellan olika ämnen utan även mellan olika skolår. Generellt sett menar hon att graden av abstraktion är högre i senare skolår i alla de tre undersökta ämnena. Enligt Edling visade det sig även att de flesta eleverna hade lättare att förstå och komma ihåg mer konkreta texter. Däremot påpekar forskaren att sådana typer av texter inte kan förbereda eleverna när de senare ska behöva hantera texter som är beroende av specialiserad kunskap. Hon indikerar att skolan har ett stort ansvar att hjälpa och ge eleverna möjligheten att utveckla ett mer specialiserat språk (Edling 2006).

5.3 Lärobokens medverkande roll för elevers lärande

I Tom Wikmans (2004) avhandling *På spaning efter den goda läroboken* undersöks hur läroböcker bör konstrueras för att främja lärandet hos eleverna (Wikman 2004). Han beskriver att läroboken ger en indikation om vad som är viktigt och relevant att lära sig (Wikman 2004). I denna studie har Wikman kommit fram till tio utmärkande principer som grundar en god lärobok. Två av dessa principer som lyfts fram kallas för *perspektivprincipen* och *optimeringsprincipen* (Wikman 2004), vilka kan relateras till studiens syfte.

Perspektivprincipen grundar sig på två olika inriktningar som förklarar den goda läroboken. Inom den första inriktningen ska ett tema presenteras ur flera synvinklar och inom den andra inriktningen ska kunskapens utveckling synliggöras. Med detta menar man att inläringen av ett begrepp inom ett ämne gynnas om den presenteras i olika sammanhang. Vidare skriver Wikman att en god lärobok ska kunna beskriva ett begrepp på flera olika sätt där eleven får möjligheten att se flera sidor av samma begrepp. Att återkomma till samma begrepp bidrar till att de befästs då långtidsminnet gynnas men också kunna behärska begreppen ännu mer (Wikman 2004).

Inom optimeringsprincipen ska texterna varken vara för svåra eller för lätta, det vill säga texternas utformning spelar roll. Wikman beskriver att läsaren kan tappa tråden och fokuset ifall texterna inte är optimerade efter läsarens kognitiva förutsättningar. Texterna ska ge eleverna chansen att både lyckas och att anstränga sig. Texter som betraktas som svåra kan bestå av alltför många nya begrepp som kan bidra till att det blir för komplicerat för eleverna att förstå innehållet, medan enklare texter riskerar att bli kortfattade och saknar den information som behövs för att förstå sammanhanget. Wikman klargör att en optimering av lärandet kan gynna läsarens förkunskaper genom att inferenser stöds och fördjupas snarare än minskas, det vill säga få en bättre förståelse av texten (Wikman 2004). Dessutom förklarar Wikman att läroböckers innehåll förväntas bli inlärd av eleverna, speciellt inom orienteringsämnen (SO). Elever lär sig begrepp olika snabbt vilket leder till att begreppstätheten blir viktig vid förståelsen. Introduceras alltför många nya begrepp kan det minska förståelsen. Wikman hävdar därför att en förenkling av texter skapar ingen variation i elevers kapacitet. Han menar att det får varken vara för enkla eller svåra texter i läroböcker för att på bästa möjliga sätt möta enskilda elever i undervisningen (Wikman 2004).

6. Material & Metod

I detta kapitel presenteras studiens metoder och material. Inledningsvis görs en redogörelse för de valda materialen, avgränsningar och urval. Vidare presenteras en beskrivning av de metoder som använts i studien. Därefter kommer en motivering av metodval. Senare kommer en beskrivning av själva genomförandet av delanalyserna, det vill säga hur det har gått till.

6.1 Materialbeskrivning, avgränsningar

För att kunna genomföra en läromedelsanalys i denna studie har tre läroböcker valts ut inom ämnet samhällskunskap, mer specifikt två kapitel som behandlar politik & lag och rätt för årskurs 4–6.

Eftersom alla böcker innehåller många sidor vilket kan riskera till tidsbrist, har materialet därför avgränsats till två olika kapitel. Som tidigare nämnts har jag valt ett kapitel som behandlar ämnesområdet politik och ett kapitel som behandlar ämnesområdet lag och rätt.

Anledningen till valet av just dessa kapitel är att alla tre läroböckerna hade just dessa kapitel samtidigt som ena boken inte var riktad till någon årskurs utan för hela årskurs 4–6 blev jag tvungen att jämföra böckernas kapitel för att ha ett gemensamt samhällsorienterat innehåll. Följaktligen kommer endast de två kapitlen att användas i analysen.

Uppgiftsdelarna som fanns med i kapitlen togs inte med i analysen då studiens syfte är att uppmärksamma de ämnesspecifika begreppen som finns i texterna. Uppgifterna hjälper inte heller vid textanalysen då de inte förklarar begreppen, utan de är mer avsedda för att testa elevernas kunskaper, bland annat om begreppen.

6.1.1 Urval

Tre läroböcker har valts för att kunna utföra denna studie. Valet av läroböckerna skedde slumpmässigt, jag kontaktade bekanta som hade tillgång till läroböcker inom samhällskunskap. De tre vännerna jobbar på olika skolor som använder olika läroböcker vilket underlättade sökandet. Men det fanns givetvis vissa kriterier som jag utgick ifrån vid sökandet av läroböckerna. Läroböckerna ska vara för mellanstadiet, det vill säga årskurs 4–6.

De ska handla om ämnet samhällskunskap och sedan innehålla kapitlen politik & lag och rätt för att få ett gemensamt innehåll. Dessa böcker är:

- *Upptäck samhälle* (Svanelid 2014a) för årskurs 4–6
- *Puls SO* årskurs 6 (Abrahamsson, Froster, Götlind, Kramming, Körner, Lindberg, Myrenberg, Nygårds, Sandberg, Stålnacke & Thurfjell 2022).
- *SOS* för årskurs fem (Berlin, Colliander Celik, Eriksson, Holmqvist & Ring 2021)

Upptäck samhälle är en lärobok för årskurs 4–6 och följer kursplanen då den är uppdelad i fem kunskapsområden, där varje kapitel resonerar kring en central fråga. Läroboken behandlar endast ämnet samhällskunskap och är uppdelad i sex kapitel där varje kapitel behandlar ett ämnesområde. Eleverna jobbar med denna bok under hela mellanstadiet. Den har sammanlagt 107 sidor. Både ”politikkapitlet” och ”lag och rättkapitlet” består av 20 sidor vardera, men endast 18 sidor av varje kapitel användes i undersökningen då de resterande två sidorna innehåller övningar och bilder.

Puls SO är uppdelat i flera böcker för årskurserna 4–6, det vill säga varje årskurs har en egen lärobok. Boken som kommer att analyseras är för årskurs 6. Kapitlen i denna bok heter ”Lag och rätt” och ”Hur Sverige styrs”. Kapitlet ”lag och rätt” består av 18 sidor och andra kapitlet ”hur styrs Sverige” består av 15 sidor, det vill säga totalt 33 sidor. Alla dessa sidor analyserades i undersökningen.

SOS boken är även uppdelad i tre olika böcker för varje årskurs på mellanstadiet. Den boken som kommer att användas i undersökningen är riktad till elever i årskurs 5. Boken innehåller och sammanfogar alltså alla fyra So-ämnen. De kapitlen som används i denna undersökning kallas i denna bok för ”Politik och demokrati” som består av 25 sidor och ”Lag och rätt” som består av 16 sidor, det vill säga totalt 41 sidor.

6.2 Analysbeskrivning

Eftersom mängden av ämnesspecifika begrepp kommer att räknas i läroböckernas texter, kommer en kvantitativ metod att användas i denna studie. I en textanalys är det centralt att förstå innehållet i texten, både vad den direkt pekar på och vad texten vill förmedla indirekt. I

Textens *mening och makt* av Kristina Boréus och Göran Bergström (2012) skriver de att det går att hitta kvalitativa mönster genom att undersöka kvantitativa tendenser. Därför kommer även en kvalitativ textanalys att genomföras för att besvara studiens tredje frågeställning. Med hjälp av den kvalitativa metoden kommer möjligheten för en djupare tolkning av texter vara större.

Två olika analysmodeller kommer att användas för att analysera alla tre läroböckerna. Den första kallas för en kvantitativ innehållsanalys som är relevant för att räkna och markera de ämnesspecifika begreppen ur texterna i läroböckerna. Detta kommer att genomföras med hjälp av ett kodschema i form av en analysmodell som är hämtad från Järborgs vokabulärkategorier (2007). Denna analysmodell har valts eftersom den kommer att visa skillnaderna mellan ämnesneutrala och ämnesrelaterade begrepp och på så sätt kommer det bli enklare att identifiera de ämnesspecifika begreppen. Därefter kommer en kvalitativ textanalys att genomföras. Detta kommer att göras genom att klassificera textens innehåll med hjälp av fyra olika förklaringstyper.

6.3 Delanalys 1 – Kvantitativ innehållsanalys

I undersökningen genomfördes en innehållsanalys med fokus på att mäta bestämda företeelser i texten. Denna analysmodell är hämtad från textanalyser av Boréus och Bergström (2012). De beskriver att en innehållsanalys är en typ av textanalys som huvudsakligen kan klassificeras som en kvantitativ analys då syftet är att man räknar antalet förekomster i texten. I detta fall gjordes en kvantitativ innehållsanalys av texter i samhällskunskapsläroböcker där förekomsten av ämnesspecifika begrepp räknades. Innehållsanalys kan även användas för att hitta mönster i större texter eller om man ska jämföra texter med varandra (Boréus & Bergström 2012). Man behöver i en innehållsanalys kunna avgränsa sitt material och veta vilka delar i texten som är nödvändiga att analysera baserat på forskningsproblemet (Boréus & Bergström 2012). I denna undersökning har två kapitel valts ut, det ena kapitlet handlar om politik och det andra handlar om lag och rätt. Dessa kapitel har valts ut eftersom de finns med i alla tre läroböckerna samtidigt behandlar den viktiga ämnesspecifika begrepp inom ämnet samhällskunskap. Ett analysinstrument har därefter skapats för att på ett enkelt och tydligt sätt visa vad som ska identifieras i texterna. Detta analysinstrument kallas för Järborgs vokabulärkategorier (OrdiL) vilka ger instruktioner om vilka begrepp som faller in under de olika kategorierna.

6.3.1 Analysmodell

Texterna i kapitlen kommer att analyseras utifrån Järborgs vokabulärkategorier (OrdiL) vilka han kallar för ämnesneutrala och ämnesrelaterade ord. Därefter delas de in i fyra mindre kategorier, ”Allmänspråkliga, frekventa ord” och ”Allmänna ofta abstrakta skriftspråkliga ord”, ”Allmänspråkliga ämnestypiska ord” och ”Fackord och facktermer, ofta unika för ett visst ämne” (Järborg 2007). Med detta blir det enklare och tydligare att identifiera i vilken kategori ett begrepp hamnar. I tabellen nedan presenteras de olika kategorierna med olika exempel (se tabell 1). Denna tabell följer Järborgs (2007) förklaringar men är inspirerad av Martin Stolare (2015). Genom att ha kvar ämnesneutrala ord blir det enklare och tydligare att förstå skillnaderna mellan de olika begreppen samt enklare att identifiera de ämnesspecifika begreppen i texterna. Denna tabell har dock inte använts vid kategorisering av begreppen utan har endast använts som hjälpmedel för att på ett enklare sätt urskilja ämnesneutrala begrepp och ämnesspecifika begrepp.

Ämnesneutrala ord		Ämnesrelaterade ord	
A) Allmänspråkliga, vanliga i både tal och skrift	B) Allmänna ofta abstrakta, ofta skriftspråkliga, ”akademiska” ord	C) Mer allmänspråkliga men ämnesrelaterade	D) Fackord och facktermer, ofta ämnestypiska
<i>ha, vara, komma, människa, exempel, på, många, stor</i>	<i>utbredning, resurser, bilda, framträdande, avta, påverka, motsvara, föremål</i>	<i>arbetare, klimat, sträckan, blandning, strålning, muskel, företag, kyrka(n)</i>	<i>produktionsfaktorer, reformationen, barrskogsbältet, tidig-modern</i>

Tabell 2: Vokabulärkategorierna (Stolare 2015)

Denna studie kommer därmed endast fokusera på fackord och facktermer eftersom syftet är att uppmärksamma ämnesspecifika begrepp som är ämnestypiska för ämnet samhällskunskap inom kapitlen politik & lag och rätt. Analysmodellen är inspirerad av Järborg men har däremot modifierats lite för att passa studiens första och andra frågeställningar (tabell 2).

Benämning	Ämnesspecifika begrepp
Definition	Begrepp som för det mesta förknippas med bara ett ämne eller ämnesområde. Begreppet har betydelse som knappast är relevant utanför ämnet. Begrepp som är exklusiva för ämnet samhällskunskap (politik & lag och rätt).
Exempel	Republik, minister, monarki, rättegång, domare, domstol

Tabell 3: En modifierad analysmodell inspirerad av Järborg.

6.3.2 Genomförande av delanalys 1

Texterna i kapitlen som analyserades lästes igenom flera gånger för att dels bekanta mig med innehållet, dels för att ha kännedom om vilka begrepp som används i texterna. Boréus och Bergström (2012) skriver i deras bok att det kan vara fördelaktigt att bekanta sig med det materialet som skall analyseras genom att läsa igenom det flera gånger innan man påbörjar sin analys. De menar att när man påbörjar på ett sådant sätt kan man enklare sätta sig in i textens kontext.

Därefter bearbetades materialet genom en noggrann närläsning. Med hjälp av den konstruerade analysmodellen (tabell 2) identifierades de ämnesspecifika begreppen under läsningen gång. De begrepp som betraktas som fackord, det vill säga ämnestypiska begrepp markerades och sedan antecknades de ner i ett dokument. Därpå skapades en lista för att bearbeta och sortera begreppen. Både enskilda och upprepade begrepp listades (en gång) för att markera vilka begrepp som förekom i varje läromedel. För att kunna besvara studiens andra frågeställning antecknades även antalet gånger som varje ämnesbegrepp förekom i texten. Jag har försökt att endast ta med begrepp som anses vara viktiga och mer ämnesrelaterade än andra begrepp. Till exempel förekommer det begrepp som *sociala medier*, *förening*, *inkomster*, *justerare* och *vallokal*. Dessa begrepp kan användas i vardagen och ses inte som ämnestypiska. Begreppen ska alltså användas inom ämnet samhällskunskap i områdena politik & lag och rätt samt fyller kraven för ett fackord enligt Järborgs definition.

Enligt Boréus och Bergström (2012) är det viktigt att man prövar sin analysmodell för att finna möjliga problem som behöver korrigeras. Jag har därför innan den fullständiga analysen genomfört en pilotstudie på en mindre del av materialet. Med hjälp av pilotstudien kunde jag upptäcka begrepp som inte klassificerades som ämnesspecifika begrepp, vilka inte räknades med. Författarna skriver vidare att det kan finnas en risk att man inte alltid är lika konsekvent i sin uppfattning av materialet i fråga om den tillräckliga mängden som behöver kodas eller vad någonting ska räknas som utifrån sin analysmodell (Boréus & Bergström 2012). På så sätt är det viktigt att analysera en liten del i taget och växla mellan läroböckerna. Analysen utfördes därigenom på ett sådant sätt för att minimera möjliga reliabilitetsproblem.

Denna delanalys avslutades sedan med ett slutligt reliabilitetstest där det kodade materialet analyserades en gång till för att kunna kontrollera studiens noggrannhet. Boréus och Bergström skriver att när man utför ett reliabilitetstest bör en tillräcklig tid ha gått mellan den första och den andra analysen. Detta för att garantera att man inte minns hur man gjorde första gången, det vill säga hur den första analysen gått till (Boréus & Bergström 2012).

6.4 Delanalys 2 – Kvalitativ innehållsanalys

I den andra delanalysen används en kvalitativ innehållsanalys, även kallad för textanalys, för att besvara studiens sista frågeställning, *på vilket sätt definierar läromedlen betydelsen/innebörden av ämnesspecifika begrepp för eleverna?* Med en kvalitativ innehållsanalys kommer inget att mätas eller räknas, snarare kommer mer tolkning av text ske (Boréus & Bergström 2012).

Vid en kvalitativ innehållsanalys/textanalys ställs frågor om texten som förväntas besvaras genom att noggrant läsa och tolka texten. Det finns flera olika sätt att hitta svar i texten. Ett sätt är att systematisera textens innehåll, det vill säga kategorisera textinnehållet genom att frambringa sammanfattande rubriker. Kvalitativ textanalys är dock inte en sammanfattning av en text, utan är en sammanfattning av läsarens tolkning av texten. Denna tolkning görs baserat på vilka frågor man vill ha svar på (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, Wängnerud 2007). Dessa frågor kan besvaras genom att forska i texten utifrån eventuella svar och kategorier. Man kan även få svar genom att man har ett öppet förhållningssätt där frågorna besvaras under läsningens gång utifrån vad man hittar i sitt material (Esaiasson et al. 2007).

Vid en sådan kvalitativ textanalys görs det automatiskt en jämförelse mellan de tre läroböckerna. Enligt Staffan Stukat (2011) görs det en komparativ undersökning, det vill säga att man jämför texter. Han förklarar att detta är viktigt då man inte endast ska förklara texternas innehåll, utan även tydligt bör hänvisa till de skillnader som man upptäckt.

6.4.1 Genomförande av delanalys 2

Resultatet av den första delanalysen låg till grund för den andra delanalysen. Utifrån Järborgs analysmodell kunde de ämnesspecifika begreppen enkelt identifieras i läroböckernas valda kapitel. Eftersom syftet med denna delanalys var att besvara studiens tredje frågeställning, det vill säga hur läroböckerna förklarar innebörden av ämnesspecifika begrepp för eleverna så var det även denna fråga jag ställde till texten för att tolka innehållet. Frågan: Hur bidrar den här texten till att hjälpa mig som läsare att förstå vad betydelsen/innebörden av dessa begrepp är?

Baserat på mina egna tolkningar av texterna i alla tre läroböckerna kunde jag upptäcka och urskilja olika mönster i hur begreppen förklarades i kapitlen. Utifrån detta kunde fyra olika kategorier skapas med olika förklaringstyper.

7. Resultat & Analys

Detta avsnitt presenterar studiens resultat och analys. Under rubriken delanalys 1 presenteras resultat och analys från den kvantitativa innehållsanalysen. Vidare presenteras under rubriken delanalys 2 resultat och analys utifrån den kvalitativa textanalysen. För att förenkla redovisningen kommer *Upptäck samhälle* att gå under beteckningen lärobok 1, *SOS lärobok 2* och *Puls SO* lärobok 3 i den löpande texten.

7.1 Delanalys 1

Resultatet i denna delanalys svarar på följande frågeställningar:

1. Vilka ämnesspecifika begrepp förekommer i respektive lärobok?
2. Med vilken frekvens förekommer ämnesspecifika begrepp?

I tabellen nedan är ämnesspecifika begrepp för varje lärobok listade tillsammans med det antal gånger som begreppen förekom. Varje lärobok är placerad i varsin kolumn med en uppdelning av de två kapitlen. Samma begrepp från de olika läroböckerna placerades bredvid varandra i varsin kolumn.

Grön färg → Begrepp från kapitlen som behandlar ämnet politik.

Blå färg → Begrepp från kapitlen som behandlar ämnet lag och rätt.

Upptäck samhälle 4–6 (Lärobok 1)		SOS åk 5 (Lärobok 2)		PULS SO åk 6 (Lärobok 3)	
Begrepp	Antal gånger	Begrepp	Antal gånger	Begrepp	Antal gånger
Demokrati	17	Demokrati	19	Demokrati	11
Monarki	8	Monarki	4	Monarki	2
Riksdag	16	Riksdag	18	Riksdag	26
Diktatur	5	Diktatur	8		
Politiskt parti	9	Partier	25	Partier	17
Regering	16	Regering	10	Regering	12
Politiker	12	Politiker	9	Politiker	9
Val	5	Val	7	Val	7

Rösta	11	Rösta	14	Rösta	8
Yttrandefrihet	3	Yttrandefrihet	6		
Direkt demokrati	3			Direkt demokrati	1
Representativ demokrati	5			Representativ demokrati	2
Republik	6			Republik	1
		Statsminister	5	Statsminister	4
Riksdagsledamöter	2			Riksdagsledamöter	9
Statsskick	2			Stat	2
Opposition	2	Demonstrationsfrihet	3	Parlament	3
		Valkampanj	3	President	1
		Folkomröstningar	5	Mandat	3
		Regionfullmäktige	4	Talman	2
		Kommunfullmäktige	5	Departement	2
		Minister	3		
		Allmän och lika rösträtt	2		
Lagar	19	Lagar	20	Lagar	35
Regler	12	Regler	14	Regler	18
Rättegång	4	Rättegång	4	Rättegång	3
Åklagare	2	Åklagare	2	Åklagare	2
Kriminalitet	3	Kriminalitet	5	Kriminalitet	2
Brott	22	Brott	24	Brott	30
Straff	15	Straff	19	Straff	7
Domare	4	Domare	4	Domare	1
Domstol	1	Domstol	5	Domstol	4
Vittne	1	Vittne	1	Vittne	1
Lagbok	5	Lagbok	3	Lagbok	1
Grundlagar	1	Grundlagar	13	Grundlagar	4
Åtal	1	Åtal	3	Åtal	2

Försvarsadvokat	2			Försvarsadvokat	1
Mänskliga rättigheter	8			Mänskliga rättigheter	7
		Skadegörelse	3	Skadegörelse	1
Nämndemän	2				
Likhet inför lagen	4				
Tot. antal begrepp: 33		Tot. antal begrepp: 32		Tot. antal begrepp: 35	

Tabell 4: Lista över förekommande ämnesspecifika begrepp i läroböckerna

Resultatet i tabellen (tabell 4) visar att de två valda kapitlen i lärobok 1 innehåller 33 ämnesspecifika begrepp, lärobok 2 innehåller 32 ämnesspecifika begrepp och lärobok 3 innehåller 35 ämnesspecifika begrepp. Detta innebär att lärobok 2 innehåller minst antal begrepp och lärobok 3 flest antal begrepp. I tabellen kan man även utläsa att det är totalt 8 ämnesspecifika begrepp gemensamt förekommande i alla tre läroböckerna inom ämnesområdet politik & demokrati. För kapitlet som behandlar ämnet lag och rätt så är 13 av det totala antalet gemensamt förekommande i alla läroböckerna. Vissa begrepp är däremot gemensamt förekommande i två läroböcker, till exempel såsom begreppet direkt demokrati som förekom i både lärobok 1 och 3. Flera begrepp förekom därmed endast i två av läroböckerna. Begrepp som förekom i två läroböcker kommer inte att räknas med i undersökning. Denna studie kommer endast undersöka de gemensamma ämnesspecifika begreppen i respektive kapitel för att få ett tillförlitligt resultat.

I tabellen kan man dessutom utläsa att av dessa gemensamma begrepp, var begreppet demokrati mest återkommande i lärobok 1 inom ämnesområdet politik & demokrati, begreppet partier var mest frekvent i lärobok 2 och begreppet riksdag förekom mest i lärobok 3. För ämnesområdet lag och rätt var begreppet brott mest förekommande i både lärobok 1 och 2, medan begreppet lagar var ofta förekommande i lärobok 3.

Vidare kommer det totala antalet ämnesspecifika begreppen att divideras med de antal sidor som analyserats i läroböckerna. Detta görs för att på ett rättvist sätt jämföra alla ämnesspecifika begrepp som förekom i alla tre läroböckerna. Tabellen nedan visar resultatet.

Upptäck Samhälle 4–6 (lärobok 1)	SOS åk 5 (Lärobok 2)	Puls SO åk 6 (Lärobok 3)
Tot. Förekommande ämnesspecifika begrepp inom de valda kapitlen: 33 Antal sidor: 36	Tot. Förekommande ämnesspecifika begrepp inom de valda kapitlen: 32 Antal sidor: 41	Tot. Förekommande ämnesspecifika begrepp inom de valda kapitlen: 35 Antal sidor: 33
Antal begrepp per sida: Ca 0,92	Antal begrepp per sida: Ca 0,78	Antal begrepp per sida: Ca 1,06

Tabell 5: Ämnesspecifika begrepp fördelat på antalet sidor

I tabell 5 kan man avläsa att det varierar i antal begrepp per sida inom alla tre läroböckerna. Trots den variationen i siffror visar resultatet ovan att alla tre läroböcker omfattar ämnesspecifika begrepp. Enligt Suzanne Parmenius Swärd (2018) är tillgången till ämnesspecifika begrepp nödvändiga eftersom man på så sätt kan utveckla kunskap och göra det möjligt att samtala med andra inom den specifika diskursen. Vidare talar hon även om att ämnesspecifika begrepp fyller en funktion genom att de används för att kunna enklare förstå, tala och skriva om ett visst ämne.

Utifrån resultatet som redovisats ovan kan man se att det förekommer flera ämnesspecifika begrepp i alla tre läroböckerna. I tabell 4 kan man även se att alla tre läroböckerna har många gemensamma ämnesspecifika begrepp inom de två valda kapitlen. Forskning förklarar att läroböcker har en viktig roll i undervisningen och ger en indikation om vad som är viktigt att lära sig (Wikman 2004). Läroböckerna som analyserades i denna studie visar alltså att ämnesspecifika begrepp som demokrati, monarki, riksdag, partier, regering, politiker, val, rösta, lagar, regler, rättegång, åklagare, kriminalitet, brott, straff, domare, domstol, vittne, lagbok, grundlagar och åtal är nödvändiga att förstå för att kunna förklara och förstå politik och hur vårt land styrs. Detta synliggörs genom att alla tre läroböckerna tar upp dessa ämnesspecifika begrepp i de två olika kapitlen.

Järborgs vokabulärkategorier (2007) användes för att enklare kunna ta ut ämnesspecifika begrepp. Eftersom fokuset låg på ämnesspecifika begrepp var det centralt att endast fokusera

på fackord och facktermer som Järborg lyfter fram som en av kategorierna. Men för att det skulle bli tydligare vilka begrepp som skulle räknas som ämnesspecifika, jämfördes alla de andra kategorierna med varandra för att enklare urskilja ämnesneutrala begrepp och ämnesspecifika begrepp. Järborg menar att det finns en relation mellan vardagsspråk och ämnesrelaterat skolspråk, men att fackord och facktermer är ord som endast förekommer i läroböcker eller motsvarande och riktar sig mot ett visst ämne eller en viss grupp av ämnen.

7.2 Delanalys 2

Denna delanalys syftar till att svara på följande frågeställning:

- På vilket sätt definierar läromedlen betydelsen/innebörden av ämnesspecifika begrepp för eleverna?

7.2.1 Hur definieras begreppen?

Resultatet från den kvalitativa analysen visar att böckerna använder sig av olika sätt för att förtydliga begreppens innebörd för läsaren. Förklaringstyperna kan delas in i fyra olika kategorier, *explicita definitioner*, *implicita definitioner*, *explicita exempel* och *implicita exempel*.

7.2.2. Förklaringstyper hos de gemensamma begreppen

Tabellen nedan visar de olika förklaringstyperna och hur många begrepp som kunde placeras under varje kategori. Detta gjordes för alla tre läroböckerna.

<u>Förklaringstyper</u> →	<u>Explicit</u> <u>definition</u>	<u>Implicit</u> <u>definition</u>	<u>Explicita</u> <u>exempel</u>	<u>Implicita</u> <u>exempel</u>
Upptäck samhälle 4–6 (Lärobok 1)	17	13	10	6
SOS åk 5 (Lärobok 2)	20	12	15	8
Puls SO åk 6 (Lärobok 3)	18	13	11	7

Tabell 6: Begreppens förklaringstyper för alla tre läroböckerna med total antal begrepp inom varje kategori.

Av tabellen kan man utläsa att alla läroböckerna tillämpade alla fyra förklaringstyperna. Det varierar dock i antal begrepp under varje kategori, det vill säga i till exempel lärobok 2 kan man se att det är flest antal begrepp som förklarades med explicita definitioner och med

explicita exempel. Gemensamt för alla tre läroböckerna är att det går tydligt att se att läroböckerna använder explicita definitioner och explicita exempel mer än implicita definitioner och implicita exempel. Däremot, något som inte visas i tabellen är att vissa begrepp förklarades på mer än ett sätt, det vill säga att de kunde placeras under till exempel explicit definition samt implicit definition.

Nedan kommer begreppen **demokrati** (kapitlet om politik) och **brott** (kapitlet om lag och rätt) att presenteras för att ge ett utförligt exempel på hur begreppen framställs i läroböckerna och på vilka sätt de förklaras. Eftersom läroböckerna kommer att jämföras med varandra var det lämpligast att välja begrepp som förekom i alla tre läroböckerna.

Lärobok 1

”I en demokrati är det folk som bestämmer, inte direkt utan indirekt” (Svanelid 2014b, s. 74). I detta citat har vi en explicit definition då det talar för oss att i en demokrati så är det folk som bestämmer. Dessutom ger citatet ett explicit exempel genom att förklara för läsaren att det innebär att folk bestämmer indirekt, vilket även förklarar implicit att det finns två olika typer av demokratiska system, direkt- och indirekt demokrati (representativ demokrati).

Lärobok 2

”I en demokrati är det folket (alla människor) som ska få bestämma. Demokrati handlar alltså om att folket ska styra” (Berlin et al. 2021, s. 9). I detta citat förklaras begreppet explicit, det vill säga ger en direkt definition där läsaren kan förstå att folket ska få bestämma och styra i ett demokratiskt land.

Vidare kan man läsa att ”Det som är typiskt för demokrati är: Alla har lika värde och allas röst räknas lika mycket, alla har rätt att säga vad de tycker och det som de flesta (majoriteten) vill gäller” (ibid, s. 9). Här kan vi se att citatet ger läsaren explicita exempel på vad som är typiskt för demokrati, samtidigt som det ger en implicit definition av begreppet demokrati. Man kan alltså förklara vad begreppet demokrati innebär genom att använda exemplen ovan.

Lärobok 3

”Själva ordet demokrati betyder självstyre. Det innebär att folket ska ha inflytande över hur landet ska styras” (Abrahamsson et al. 2020, s. 26). Citatet ger läsaren en explicit definition, det vill säga en tydlig definition på begreppet demokrati. Vidare kan vi även se att citatet ger ett explicit exempel på begreppet, nämligen att folket har inflytande över hur landet ska styras. Det är alltså ett tydligt exempel på att folk i ett demokratiskt land kan påverka.

Sammanfattning

Av dessa citat från de tre olika läroböckerna ser vi att alla tillämpade förklaringstyperna explicit definition och explicita exempel för att förklara begreppet demokrati. Utöver dessa förklaringstyper tillämpade lärobok 1 och lärobok 2 implicit definition, vilket innebär att läroböckerna kunde förklara begreppet demokrati på flera olika sätt. Dock kan man säga att alla tre läroböckerna förklarade begreppet demokrati på ett direkt sätt, det vill säga tydligt samt gav tydliga exempel på vad det innebär.

Lärobok 1

”Och precis som på fotbollsplanen, finns en domare i samhället som bestämmer om ett brott har begåtts och utdömer ett straff” (Svanelid 2014b, s. 86). I detta citat använder läroboken en implicit definition då begreppets innebörd förklaras utifrån begreppens kontext. I citatet ges även ett implicit exempel då man väljer att jämföra med en fotbollsdomare för att förklara att en domare i samhället kan också utdöma ett straff om man har begått ett brott.

Egentligen kan vi även se att citatet förklarar flera andra begrepp så som domare och straff eftersom dessa begrepp hänger ihop med begreppet brott. Läsaren får i sådana fall veta att ett brott är något dåligt/olagligt och domaren kan utdöma ett straff. Läroboken använder som sagt implicit definition och ett implicit exempel för att förklara begreppen.

Lärobok 2

”Den som begår brott kan bli tagen av polisen och sedan dömas till böter eller fängelse i en domstol” (Berlin et al. 2021, s. 223). Här kan vi se att läroboken förklarar implicit att begreppet brott är straffbart. Det står alltså inte tydligt att när man bryter mot en lag så begår man ett brott, men läsaren förstår detta då det förklaras att man blir tagen av polisen och kan straffas.

Citatet ger även ett explicit exempel på vilka konsekvenser man kan få om man begår ett brott. Läsaren får alltså veta att polisen kan gripa en människa som har begått ett brott och som sedan kan dömas till böter eller fängelse i en domstol. Detta är ett explicit exempel på de konsekvenser man får när man begår ett brott.

Lärobok 3

”Den som bryter mot en lag begår ett brott” (Abrahamsson et al. 2020, s. 18). Utifrån citatet finner vi en explicit definition av begreppet brott då det förklarar på ett direkt sätt att den som bryter mot en lag begår ett brott. Läsaren vet även vad det innebär att bryta mot en lag då läroboken förtydligar begreppet lag/lagar på första sidorna av kapitlet.

Sammanfattning

Baserat på citaten ovan tillämpar lärobok 1 och lärobok 2 förklaringstypen implicit definition. Dock tillämpar lärobok 1 implicita exempel medan lärobok 2 tillämpade explicita exempel för att förklara begreppet. Lärobok 3 tillämpar däremot explicit definition, det vill säga ger en tydlig förklaring av begreppet brott.

Sammanfattningsvis visar resultatet från delanalys 2 att de ämnesspecifika begreppen definierades och förtydligades för läsaren på flera olika sätt. Alla tre läroböckerna tillämpar alla förklaringstyperna, men vanligtvis en explicit definition. Däremot kan man märka att begreppen förklarades även med hjälp av andra förklaringstyper vilket kan sägas att de kompletterar varandra för att begreppet ska presenteras och förklaras tydligare, det vill säga får en tydligare innebörd. Att begreppen definieras tydligt och på flera olika sätt är centralt eftersom dessa begrepp blir som ett redskap för både tänkande och lärandet hos eleverna (Svanelid 2014b). Resultatet visar även att vissa begrepp förklaras med exempel vilket Svanelid anser är viktigt eftersom eleverna ska kunna förstå ämnet genom att begreppen används i reella sammanhang och används i olika sammanhang (ibid).

8. Diskussion

I detta avsnitt diskuteras studiens resultat i förhållande till tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter. Det återknyts även till studiens syfte och frågeställningar. Sist kommer studiens metodval att diskuteras kort.

8.1 Resultatdiskussion

Syftet med denna uppsats var att undersöka och jämföra förekomsten samt på vilka sätt de ämnesspecifika begreppen förklarades inom kapitlen politik & lag och rätt i tre olika samhällskunskap läroböcker för årskurs 4–6. Detta har gjorts med hjälp av en kvantitativ innehållsanalys där Järborgs vokabulärkategorier (2007) användes som en analysmodell för den första delanalysen. Samma analysmodell låg till grund för den kvalitativa delanalysen men fyra olika förklaringstyper kunde utvecklas för att besvara studiens tredje frågeställning. För att undersöka detta ställdes forskningsfrågorna, ”vilka ämnesspecifika begrepp förekommer i respektive läromedel?”, ”med vilken frekvens förekommer ämnesspecifika begrepp?” Och ”på vilket sätt definierar läromedlen betydelsen/innebörden av ämnesspecifika begrepp för eleverna?”.

Resultatet av innehållsanalysen, det vill säga första och andra forskningsfrågan, visar att det förekommer totalt 33 ämnesspecifika begrepp i lärobok 1, 32 ämnesspecifika begrepp i lärobok 2 och 35 ämnesspecifika begrepp i lärobok 3. Detta gäller för de två valda kapitlen som analyserades i studien. Därefter visar resultatet att det förekom totalt 8 gemensamma ämnesspecifika begrepp i kapitlet politik och 13 gemensamma ämnesspecifika begrepp i kapitlet lag och rätt, det vill säga det förekom totalt 21 gemensamma ämnesspecifika begrepp. Därefter visar resultatet att begrepp som demokrati, partier och riksdag var mest förekommande i läroböckerna inom kapitlet politik. Inom kapitlet lag och rätt är begreppen brott och lagar mest förekommande i läroböckerna. I tabell 4 kan man se exakt vilka ämnesspecifika begrepp som förekom i respektive lärobok. Vidare visar resultatet av den tredje forskningsfrågan att de gemensamma begreppen förklarades på flera olika sätt, det vill säga alla tre läroböckerna tillämpade de fyra förklaringstyperna. Dock var det tydligt att läroböckerna ofta använder explicita definitioner.

Johan Sandahls (2011) forskningsstudie visar att lärarna tycker att första ordningens kunskap är central i undervisningen då eleverna behöver ha kännedom om denna kunskap för att kunna

tillämpa andra ordningens kunskaper. Ämnesspecifika begrepp kan alltså jämföras med första ordningens kunskaper. Andra ordningens kunskaper är däremot de begrepp som ingår i det som eleverna bör lära sig i skolan, nämligen som ett slags skolspråk. Sandahl beskriver vidare att andra ordningens kunskaper har till syfte att användas för att organisera, analysera och kritiskt granska samhällsfrågor. En tolkning av detta är att ämnesspecifika begrepp ska introduceras på ett sätt som ger utrymme för förståelse och tillämpning av begreppet på ett korrekt sätt. På så sätt blir det sedan enklare att reflektera kring och problematisera ett ämnesinnehåll. Detta betyder enligt Sandahl (2011) att både första- och andra ordningens kunskaper är nödvändiga och beroende av varandra. I denna studie har alla tre läroböckerna introducerat flera olika ämnesspecifika begrepp som förklarades på olika sätt för att ge förståelse och kunskap.

I Agnes Edlings avhandling (2006) beskrivs det att elever oftast tycker att konkreta texter är lättare att förstå och komma ihåg. Däremot påpekar Edling att sådana texter inte kan användas hela tiden då de inte kan förbereda eleverna när de senare ska behöva hantera texter som är beroende av specialiserad kunskap. Vidare anser forskaren att skolan har ett stort ansvar att hjälpa och ge eleverna möjligheten att utveckla ett specialiserat språk. Detta kan kopplas med de ämnesspecifika begreppen som studien behandlar. Av resultaten kunde man se att alla tre läroböckerna tillämpar ämnesspecifika begrepp i sina texter, vilket enligt Edling är viktigt för att skapa ett abstrakt språk. Vidare påvisade Edlings studie (2006) att graden av abstraktionen blir högre i senare skolår. Utifrån resultatet kan man se att läroboken Puls So som är riktad mot elever i årskurs 6 innehöll flest antal ämnesspecifika begrepp vilket kan tyda på att graden av abstraktionsnivån i denna lärobok är högre än de andra läroböckerna.

Tom Wikman (2004) talar för lärobokens medverkande roll för elevers lärande. Han nämner perspektivprincipen som förklarar den goda läroboken. Inom detta perspektiv beskrivs det att begrepp ska presenteras ur flera synvinklar, det vill säga inläringen av ett begrepp inom ett ämne gynnas om den presenteras i olika sammanhang. Wikman påpekar att en god lärobok ska kunna beskriva och förklara ett begrepp på flera olika sätt. Utifrån resultatet är det tydligt att alla tre läroböckerna tillämpar alla fyra olika förklaringsstyperna för att förklara ett begrepp och göra det tydligare för läsaren. Därmed visar även resultatet att åtminstone två förklaringsstyper tillämpades för att förklara ett visst begrepp.

Vidare talar Wikman om optimeringsprincipen och anser att texterna varken ska vara svåra eller för lätta. Att förenkla texter alltför mycket skapar ingen variation i elevers kapacitet, anser han. I de flesta fall menar Wikman att man förenklar texter då de består av alltför många nya begrepp som kan bidra till att det blir svårare för eleverna att förstå innehållet. Däremot tycker han att enklare texter riskerar att bli kortfattade och saknar den information som behövs för att förstå ämnet. Detta kan kopplas med begrepp som förklaras på ett implicit sätt. För vissa elever kan det bli svårt att förstå vad ett visst begrepp innebär om läroboken väljer att tillämpa implicita definitioner/exempel alltför ofta i sina texter. Däremot kan även begrepp som förklaras explicit, det vill säga väldigt enkelt och direkt kan ses som ”för enkla”. Wikman förklarar att det är viktigt att läroböcker balanserar för att kunna möta enskilda elever i undervisningen (Wikman 2004).

8.2 Metoddiskussion

Studiens metoder har varit centrala och viktiga för att kunna svara på forskningsfrågorna. De valda metoderna, kvantitativ innehållsanalys och kvalitativ innehållsanalys kan efter den genomförda undersökningen betraktas som lämpliga metoder då studiens forskningsfrågor blev besvarade. Dessa metoder hjälpte mig att analysera de valda läroböckerna och identifiera ämnesspecifika begrepp samt hur dessa förklaras. Järborgs vokabulärkategorier (2007) användes som en analysmodell inom den första delanalysen. Denna modell var tydlig och kunde enkelt kopplas till det ämne som min studie behandlar. Det blev alltså tydligare att identifiera ämnesspecifika begrepp när jag förstod skillnaderna mellan ämnesneutrala ord och ämnesrelaterade ord. Fackord och facktermer var även något som Järborg presenterade och som passade studiens syfte. Genom en kvalitativ innehållsanalys kunde den tredje frågeställningen besvaras. Denna analys byggde på hur jag tolkade texterna i alla tre läroböckerna. Jag kunde därmed kategorisera textinnehållet genom att skapa fyra sammanfattande underrubriker. I en kvalitativ innehållsanalys/textanalys ligger alltså inte fokuset på att sammanfatta en text, utan göra en sammanfattande tolkning av texterna (Esaiasson et al. 2007).

9. Slutsatser

Syftet med denna studie har varit att undersöka vilka ämnesspecifika begrepp som förekommer i tre läroböcker och att jämföra dessa läroböcker. Uppsatsen frågeställning avsåg att besvara:

1. Vilka ämnesspecifika begrepp förekommer i respektive lärobok?
2. Med vilken frekvens förekommer ämnesspecifika begrepp?
3. På vilket sätt definierar läromedlen betydelsen/innebörden av ämnesspecifika begrepp för eleverna?

Resultatet från den första och andra frågeställningen visade att alla tre läroböckerna inom de två valda kapitlen innehöll ämnesspecifika begrepp där lärobok 1 innehöll totalt 33 olika ämnesspecifika begrepp, 32 ämnesspecifika begrepp i lärobok 2 och 35 ämnesspecifika begrepp i lärobok 3. Exakt vilka ämnesspecifika begrepp som förekom i alla tre läroböckerna finns i tabell 4. Det visade även att olika ämnesspecifika begrepp upprepades olika mycket. Begreppet demokrati var mest återkommande i lärobok, begreppet partier var mest frekvent i lärobok 2 och riksdag förkom mest i lärobok 3, inom kapitlet politik. Inom kapitlet lag och rätt var begreppet brott mest återkommande i både lärobok 1 och 2, medan begreppet lagar var mest frekvent i lärobok 3. I denna delanalys visade resultatet även att böckerna tillämpade cirka 1 ämnesspecifikt begrepp per sida (se tabell 5).

Studiens tredje frågeställning gick ut på att tolka texterna i läroböckerna för att förstå hur dessa läroböcker definierade och förklarade betydelsen/innebörden av ämnesspecifika begrepp. Detta gjordes i studiens delanalys två där det gick att sammanfatta mina tolkningar genom att skapa fyra olika förklaringstyper. De fyra förklaringstyperna kallades för: *explicita definitioner*, *implicita definitioner*, *explicita exempel* och *implicita exempel*. Det visade att alla tre läroböckerna tillämpar alla fyra förklaringstyperna för att tydliggöra ett begrepp. Däremot var det vissa begrepp som förklarades med hjälp av en eller två förklaringstyper, vissa med tre osv. Detta var tydligt då utförliga exempel gavs för två av begreppen med hänvisning till citat från läroböckerna (se s. 30–32 för detaljerad förklaring).

Avslutningsvis har alla tre läroböckerna i princip lika många ämnesspecifika begrepp inom de två valda kapitlen som analyserades. Läroböckerna ligger nära varandra men ändå har varje

lärobok ett unikt sätt att förmedla kunskap på. Denna studie visade att fackord och facktermer är unika för ett visst ämne (Järborg 2007) och som kan ingå i olika texter inom olika ämnesområden samt att begrepp kan förklaras och förtydligas på flera olika sätt för att nå ut till eleverna.

9.1 Vidare forskning

För vidare forskning hade det varit intressant att undersöka vilka ämnesspecifika begrepp som förekommer i en hel lärobok. Det skulle även vara intressant att undersöka hur lärarna kan hjälpa eleverna att utveckla ett ämnesspråk med hjälp av läroböckerna inom ett visst ämne i mellanstadiet.

10. Käll- och litteraturförteckning

Ammert, N. (2011). *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik* (1. uppl.). Studentlitteratur.

Arevik, S. & Hartzell, O. (2015). *Att göra tänkande synligt : en bok om begreppsbasead undervisning*. Stockholm: Liber.

Bergström, G. & Boréus, K. (2012). *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Edling, A. (2006). *Abstraction and authority in textbooks: the textual paths towards specialized language*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts juridik.

Hajer, M. & Meestringa, T. (2014). *Språkinriktad undervisning: en handbok*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Studieförlag AB.

Järborg, J. (2007). *OrdiL. En korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. Göteborg: Göteborgs universitet.

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/20503/gupea_2077_20503_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Larsson, A. (2011). *Samhällskunskap. I: Larsson, E. & Westberg, J. Utbildningshistoria: en introduktion*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Parmenius Swärd, S. (2018). *Arbete med ämnesspecifika begrepp*. Linköpings universitet: Skolverket.

Sandahl, J. (2011). *Att ta sig an världen: lärare diskuterar innehåll och mål i samhällskunskapsämnet*. Licentiatavhandling Karlstad : Karlstads universitet.

Selander, S. (2003). Pedagogiska texter och andra artefakter för kunskap och kommunikation: En översikt över läromedel – perspektiv och forskning. *Läromedel - specifikt betänkande om läromedel för funktionshindrade*, (s. 181–257). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Skolverket (2013): *Att förstå sin omvärld och sig själv*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2015). *Hur väljs och kvalitetssäkras läromedel?* Stockholm: Skolverket.

Stolare, M. (2015). *Ord och begrepp i So-ämnena*. Karlstads universitet: Skolverket.

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:874864/FULLTEXT01.pdf>

Stukát, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Svanelid, G. (2014a). *De fem förmågorna i teori och praktik: boken om The Big 5*. 1:a uppl. Lund: Studentlitteratur.

Tväråna, M. (2016). *Ordförråd och begrepp inom ämnet samhällskunskap*. Stockholm: Skolverket.

Wellington, J. & Osborne, J. (2001). *Language and literacy in science education*. Philadelphia: Open University Press.

Wikman, Tom (2004). *På spaning efter den goda läroboken: om pedagogiska texters lärande potential*. Diss. Åbo: Åbo akademi.

Analyserat material

Abrahamsson, M., Boredal, K., Froster, A., Götlind, A., Kramming, K., Körner, G., Lindberg, P., Myrenberg, L., Nygårds, K., Sandberg, E., Stålnacke, A. L. & Thurffjell, D. (2022). *PULS SO åk 6*. 1. uppl. Stockholm: Natur & Kultur.

Berlin, I., Colliander Celik, Å., Eriksson, J., Holmqvist, K. & Ring, B. (2021). *SOS åk 5*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Svanelid, G. (2014b). *Upptäck samhälle*. 1. uppl. Stockholm: Liber